

KORPORATIVNA BEZBEDNOST I MENADŽMENT VLASNIČKOG KAPITALA

Stanimir Đukić

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije

I majući u vidu globalizaciju ekonomije i dinamiku nacionalnog, društvenog i ekonomskog razvoja, naučno-tehnološki napredak, integraciju poslovnih subjekata i novu polarizaciju sveta, u ovom radu polazi se od bezbednosti kao ljudske potrebe i svojinskih interesa kapitala na različitim stepenima organizacije i funkcije privrednih subjekata savremenog doba. To doba obeleženo je krajem XX i početkom XXI veka, karakteristično po nelinearnom razvoju političkih, ekonomskih i pravnih odnosa u svetu. U radu je definisan pojam korporativne bezbednosti i razmatra se bezbednost u korporativnim i industrijskim sistemima kao podsistema civilne i nacionalne bezbednosti, ali i nedeljivog interesa ljudskog roda u globalnoj zajednici u uslovima diktata neoliberalne doktrine u ekonomiji i pluralne demokratije u politici. U analizi čitave lepeze međuzavisnih bezbednosnih interesa od globalnih do nacionalnih, poslovnih i ličnih, težište pažnje usmereno je na opšte i posebne karakteristike značajne za jedan segment bezbednosti društveno-političkog, društveno-ekonomskog i bezbednosnog sistema u nastajanju – zemlje u tranziciji. U pitanju je predmet od primarnog ljudskog interesa koji počinje od elementarnih pretpostavki ljudske i ambijentalne bezbednosti u društvenoj zajednici, a završava u modalitetima zaštite kapitala kao materijalne vrednosti u održivom ljudskom razvoju. Predmet rada posmatra se sa stanovišta prakse bezbednosti, lične i korporativne, vlasničkih interesa kompanija i velikih privrednih sistema. Bezbednost se razmatra kao filozofija stvarnosti i bezbednost u smeni ideologija, kao i bezbednost korporativne države. Osim toga, razmatrana je korporativna bezbednost u temelju savremene države, i instrumenti novog svetskog poretka i globalni menadžment, kao i bezbednost menadžmenta vlasničkog kapitala. Takođe razmatraju se i mogući izazovi po ljudsku, imovinsku i informacijsku bezbednost, ali predstavlja i pomoć za promišljanje budućim menadžerima civilne bezbednosti i profesionalcima u kompleksu mogućih delatnosti u poslovnim sistemima, o nedefinisanim i definisanim pretnjama i rešenjima kroz delatnosti planiranja, organizovanja i usmeravanja, kao funkcijama menadžmenta, u sferi bezbednosti proizvodnih i neproizvodnih sistema, kao i u zaštiti lica, imovine i poslovanja.

Ključne reči: *korporativna bezbednost, korporacija, bezbednost, industrijski sistemi, kompanija, menadžment, menadžer civilne bezbednosti, menadžment vlasničkog kapitala*

Uvod

U novije vreme *bezbednost* i u pojmovnom i u sadržajnom smislu beleži velike i značajne promene kao i sama društvena zajednica. Savremeno shvatanje bezbednosti karakteriše svojevrsna tranzicija njenog tradicionalnog shvatanja u ljudskom društvu, posebno u globalizaciji njegove ekonomije i životnog ambijenta, kako u nacionalnim, tako i u internacionalnim razmerama. Najznačajniji zaokret u shvatanju i bezbednosnoj praksi nastao je krajem hladnog rata, stavljanjem čoveka u centar bezbednosnih analiza i sadržaja i proširenjem shvatanja bezbednosti na razvojna i nevojna pitanja pri vrednog razvoja.

Razvoj naučne misli o ovom tradicionalnom i savremenom ljudskom fenomenu doprineo je da se formira novi pristup shvatanju i promeni vrednovanja savremenih oblika ugrožavanja bezbednosti, počev od ljudskih prava i ljudskog ambijenta, pa do bezbednosti poslovnih i informatičkih sistema na Zemlji. U nastajanju novih društvenih odnosa, znatno rasterećenih od ideoloških suprotnosti u međunarodnoj zajednici, umesto skrajnutog značaja vojnih pretnji prošireno je shvatanje „novog” spektra bezbednosnih rizika na miran i održiv razvoj ljudske vrste, proizvodnih odnosa i sektora usluga.

Novi odnosi u međunarodnoj zajednici, priroda mira i bezbednog privrednog razvoja imaju složenu, višestruko uslovljenu i međuzavisnu formu. Ona se ogleda u nužnosti koordinacije prostorno neomeđenih delatnosti u stanju bez opasnosti od obrazovanja i kulture, proizvodnje i usluga, pa do distribucije energenata i ljudskih proizvoda. Sve delatne funkcije povezane su u neraskidivi lanac umreženih sistema i odnosa, čiji su interesi izloženi strepnjama po bezbednost materijalnog i nematerijalnog kapitala u stanju rastućih socijalnih tenzija, asocijalnih pojava u protivrečnosti transnacionalnog razvoja.

U konfiguraciji nove ideologije transnacionalnog razvoja poluge moći su u rukama velikih korporacija i nove logike bezbednosti u zatvorenom krugu, od pojedinca i njihovih porodica do nacionalne i internacionalne prakse. Ujedno, to su i osnovni razlozi za dodatne naučne i stručne napore za inovirano pojmovno tumačenje, organizacije i funkcije bezbednosti na svim nivoima i u svim oblastima.

Na početku dvadeset i prvog veka Evropa i njene države su ušle u fazu velikih društvenih promena. Pozitivne promene na starom kontinentu prate promene u drugim delovima sveta. Daleki istok zahteva sve veću pažnju zbog sve ubrzanijeg tehnološko-tehničkog napretka i njegovih planetarnih bezbednosnih posledica. Sa druge strane, Bliski istok unosi nemir u svet zbog energetske potencijala od vitalnog značaja po privredu sveta i zbog civilizacijskog stanja u kojem se nedosanjani snovi demokratije i ljudskih dijaloga zamenjuju govorom oružanog nasilja. U taj Gordijev čvor upleteni su vitalni interesi multinacionalnih kompanija i velikih političkih i vojnih sila koji dodatno komplikuju naizgled moguća civilizacijska rešenja. Izvesno političko i vojno zbližavanje energetske-proizvodnih džinova, na jednoj, i savez investiciono-monetarno-korporativne i vojne moći, na drugoj strani, zahtevaju značajnu pozornost u odmeravanju nove prirode moći u međunarodnoj zajednici za nesmetani razvoj.

U okviru svih društvenih promena sa pozitivnim predznakom u svetu koji se privredno integriše, bezbednost definitivno postaje istovremeno i globalna i nacionalna kategorija ili i opšti i posebni interes ljudske vrste. Njeno stanje u tendencijama nove hegemonije doводи u pitanje sve pozitivne nacionalne i transnacionalne integracione projekte u međunarodnoj zajednici. U njoj se otvaraju nove krize i generišu nove tenzije između naroda i

civilizacija, između tehnološko-tehničkog napretka i njegovih pretnji u privrednim i socijalnim tokovima. Pred svim pretnjama u socijalnom i privrednom životu bezbednost dobija korporativno obeležje, od ljudskih prava do rizika na radnom mestu. To je problem koji zahvata prirodu i društvo, proizvodnju i usluge. U novoj geopolitičkoj kompoziciji sveta bezbednost više ne zavisi samo od privrednih velesila ujedinjene Evrope i sveta, Nemačke, Japana i SAD. Iako one u trilatralnoj partiji dugo kreiraju sliku korporacijskih interesa, u novoj konfiguraciji geopolitičke slike sve značajnije su pozicije nepravedno zaboravljenih potencijala Rusije, Kine i Indije. Do iznalaženja rešenja u slaganju novog paralelograma sila u svetu razbuktavaju se dugo tinjajuća regionalna žarišta, otvaraju vrata problemima mora i kosmosa i zatvaraju oči pred realnošću novih demografskih opasnosti i ambijentalne stvarnosti.

Sve to doprinosi stvaranju nove politike korporativne odgovornosti u kojoj sistem nacionalne bezbednosti pred činiocima razvoja mora da opravda postojanje i doprinese i ostvari punu saradnju sa intelektualnom elitom u naučnoistraživačkim i univerzitetskim kolektivima. Ambijent zahteva poznavanje i uvažavanje pretnji i odnosa prema njima u istoj meri u SAD i Kini, Japanu i Keniji, Rusiji i Srbiji. Isti značaj za sve njih moraju imati održivi razvoj, ekonomske krize, etnički konflikti, masovne migracije, međunarodni terorizam i globalno zagađivanje okoline. Danas u razvijenom svetu jača svest o savremenim društvima kao „visokodiferenciranim i posebno složenim sistemima”, koji su sve više funkcionalno i strukturalno osetljivi na mirnodopske akcidente i ratna dejstva. Mala sila i velika organizovanost sve su češća pretnja urbanim strateškim čvorištima, centralizovanim sistemima vodosnabdevanja, elektroenergetskim sistemima, sistemima grejanja, važnim proizvodnim i komunikacionim sistemima – telefonskim i računarskim mrežama ili pak transportnim i saobraćajnim čvorištima i putevima, aerodromima i lukama. Pored toga, stepen opšteg tehnološko-tehničkog razvoja doveo je društva do praga samouništenja, što se, pre svega, odnosi na države koje u privrednoj organizaciji imaju brojne civilne „industrijske bombe” (u obliku nuklearnih elektrana, hemijskih fabrika, rafinerija i sl.), koje i u miru predstavljaju veliku potencijalnu opasnost, a u slučaju rata mogle bi izazvati njihovo samouništenje.

Bezbednost kao filozofija stvarnosti – bezbednost u smeni ideologija

U svim društvenim i političkim zajednicama, u opštem smislu, bezbednost ima funkciju zaštite ljudskog života od nasilnog ugrožavanja, ispunjavanje standarda korporativne društvene i industrijske odgovornosti. Bezbednost je u pojmovnom i u sadržajnom smislu imanentna ljudska potreba koja je s vremenom i u skladu sa društvenim razvojem zadržala taj karakter, a usklađivala modalitete zaštite, pojmovno i teorijsko tumačenje.

U predmodernim društvima bezbednost se ostvarivala u organski povezanim društvenim zajednicama, pre svega u velikoj patrijarhalnoj porodici, sastavljenoj od više generacija u zajedničkom domaćinstvu i neslobodnih članova (robova, sluga), u širim društvenim zajednicama, poput zajednice srodnika (klan), seoske zajednice i *zajednice po zanimanju, kao što su korporacije i cehovi*. Te zajednice su imale obavezu prema patrijarhalnom gospodaru; podređenima su garantovale sigurnost i ostvarivanje osnovnih prava, a oni su se zauzvrat pokoravali autoritetu patrijarhalnog gospodara. Evrop-

ska politička zajednica antike i srednjeg veka, kao zajednica slobodnih građana sa političkim pravima, zasnivala se na pravnom poretku koji svim građanima garantuje bezbednost, a zauzvrat ih obavezuje da se solidarno brinu o sigurnosti zajednice kao celine (Marković, S., 2007:10).

U modernom društvu, koje se od renesanse formira u Evropi, nestaju tradicionalni oblici društvenih i političkih zajednica koji su građanima garantovali bezbednost i blagostanje. U procesu individualizacije pojedinci, sposobni za privređivanje, organizuju se kao privatni vlasnici po osnovu ličnih radnih sposobnosti i rezultata rada. Organizovani pojedinci, kao robni proizvođači, svoje ekonomske interese ostvaruju na tržištu. Za razliku od njih, pojedincu preostaje da samostalno obezbeđuje svoju egzistenciju. Savremena liberalna teorija takvo stanje definiše kao „prirodno stanje” i kaže da ono prethodi političkim, socijalnim i ekonomskim vezama između ljudi. Prema toj teoriji „prirodno stanje” pojedincima pruža apsolutnu slobodu, ali ih istovremeno lišava i svake sigurnosti u ekonomskom pogledu i pravilima zajedničkog života. Zbog toga se smatra da je nužan prelazak iz „prirodnog” u „civilno”, odnosno „političko stanje” i „privređivanje” u kojem suverena država uspostavlja opšteobavezujući pravni poredak i garantuje sigurnost svakom pojedincu kao osobi, kao pravnom subjektu i kao privatnom vlasniku.

U tržišnom načinu privređivanja država se uglavnom ograničava na garanciju pravnog poretka pomoću pravosuđa i policije (organa represije). Pravnim poretkom država treba da garantuje regularnost i stabilnost tržišnih transakcija i da čuva instituciju privatnog vlasništva kao pretpostavku subjektiviteta pojedinca. U takvoj državi pojedinac brine za vlastitu egzistenciju koju obezbeđuje sopstvenim radom. Tržišna privreda pruža privrednim akterima mogućnost postizanja blagostanja u tržišnoj utakmici različitih subjekata, privrednih kretanja i neminovnih privrednih kriza sa rizikom potpunog gubitka sredstava egzistencije, a s njim i lične bezbednosti.

Moderna država uspostavlja niz institucija čiji je cilj garancija bezbednosti političke zajednice i blagostanja društva kao celine. Za zaštitu od spoljašnjeg ugrožavanja služe odbrambene institucije spoljne politike, vojska i diplomatija (organi represije i uprava). Pravni i politički poredak štite ustanove zadužene za unutrašnju bezbednost: pravosuđe, policija, službe nacionalne bezbednosti i dr. Očuvanje socijalnog mira i društvenog blagostanja ostvaruje se kompleksnim sredstvima ekonomske politike koja nastoji da spreči ciklične privredne krize, kao i različitim institucijama socijalne politike, uključujući obrazovanje i zdravstvo. *Korporativna bezbednost* društvene zajednice temelji se na pretpostavkama ljudskih prava, demokratije i pravne države. Međutim, savremeni razvoj društva prate i novi oblici ugrožavanja ljudske zajednice i *ljudske bezbednosti*. U pitanju su ugrožavanja kao posledice nepoštovanja utvrđenih standarda u proizvodnim procesima i posledice primene prljavih i visokorizičnih tehnologija po životnu sredinu i čitavu lepezu štetnih posledica po ljudsku bezbednost.

Kada je u pitanju bezbednost u smeni ideologija, može se reći da je kraj hladnog rata doveo do smene ideologija – globalističke umesto marksističke. Nova ideologija zahvatila je ljudsku zajednicu u veoma složenom stanju i pokrenula široku lepezu društvenih promena. U tim promenama bezbednost je dobila novi ambijentalni, korporativni, ljudski i sistemski karakter obeležen različitim pretnjama, čiji je generator u osnovi samo ljudsko biće.

U novoj eri, na početku trećeg milenijuma, dominantne generatore pokreću sile iz razvijenog sveta koje kreiraju postkapitalističko društvo i novo postkapitalističko državno uređenje. Filozofija novog shvatanja bezbednosti predstavlja nužnost u novom modelu uređivanja sveta na globalizmu kao kodifikaciji prava jačega, privatizacije sveta u tranziciji i preuzimanja tog modela kao novog pravnog i ekonomskog poretka. Proces prate brojni uticaji ukrštenih političkih, regionalnih i ekonomskih globalizovanih interesa. Čovečanstvo se nalazi pod presijom tehnološkog razvoja i razgoličene prakse dužničko-verovničkih i monetarnih doktrina. U tom procesu iz različitih pravaca razvijenog sveta političari i medijski poslenici podsećaju siromašne i zemlje u razvoju da treba verovati u nove procese, jer je, nesumnjivo, u pitanju bolji model uređenja sveta.

Definisanje pojma korporativne bezbednosti

Globalizacijom ekonomije bezbednost je dobila novo i uže značenje u pojmu *korporativne bezbednosti*. U pitanju je pojam koji se u prostornom smislu može sagledavati na nacionalnom, regionalnom ili globalnom okruženju. U suštini, radi se o *pojmu koji označava veoma usku vezu između bezbednosti kao atributa države i njene ekonomije, odnosno o pojmu koji označava njihovu međuzavisnost*.

Korporativna bezbednost, kao međuzavisna odrednica savremenog društva, sve više postaje zavisna od nedržavnih činilaca bezbednosti, odnosno od činilaca civilnog društva u čijem se središtu nalaze korporacije kao moćni poslovni sistemi. Korporativna bezbednost u okruženju neposredno je zavisna od međunarodne bezbednosti, a unutar države i od nacionalne bezbednosti kojoj i sama pripada. Kao podsistem nacionalne bezbednosti i činilac civilne bezbednosti ona predstavlja deo bezbednosne strukture sa skupom društvenih ciljeva koji usmeravaju poslovne aktivnosti privrednih subjekata i mere njihove društvene odgovornosti u skladu sa standardima i zakonom (Marković, S., 2007:21).

Proširenjem značenja bezbednosti sa tradicionalnih na netradicionalne (nedržavne) oblasti i aktere proširena je oblast bezbednosnog zahvata na oblast civilne bezbednosti, pa je u praksi savremenih država sve prisutnije **državno** (javno) i **nedržavno** (privatno) **partnerstvo**. Pored toga, na delu je sve veća komercijalizacija i specijalizacija bezbednosnih usluga, pa se, iako još uvek nisu dovedeni u pitanje mesto i uloga države, s pravom može konstatovati da je na delu prava *industrija bezbednosti i industrija odbrane*.¹

U svetu se ovaj element bezbednosne strukture do sada profilisao i širio kroz razvoj privrednih subjekata koji su se sa nacionalnog uzdigli na globalni nivo i postali vodeće privredne institucije, poznate pod nazivom *korporacije*. Korporacije danas predstavljaju složene poslovne sisteme koji se, u skladu sa strogo definisanim korporativnim ciljem, nepopustljivo i bez izuzetaka ponašaju u vlastitom interesu, bez obzira na često štetne posledice po stanje bezbednosti za druge. Radi toga ih mnogi autori svrstavaju u patološke institucije i opasne posednike velike moći nad ljudima i društvom. U analizi zajedničkih ciljeva svih korporacija i njihovog značenja za društvo može se doći do ključne karike koja nedostaje u pokušajima da se shvati savremeni karakter korporativne bezbednosti.

¹ Navedeno prema: Savić Andreja i Stajić Ljubomir, Osnovi civilne bezbednosti, USEE Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2006, str. 55.

Piter Draker (Peter Drucker) jedan od najvećih svetskih teoretičara menadžmenta, među prvima je još 1946. analizirao korporaciju kao instituciju u svom pionirskom delu *Concept of the Corporation* (Pojam korporacije). Kao posebno značajnu Draker je izdvojio činjenicu da sve korporacije imaju isti institucionalni okvir, organizaciju i cilj. Međutim, svakodnevni detalji o poslovanju korporacija većini ljudi zamagljuje celokupnu sliku u kojoj je „vrlo teško zamisliti korporacije kao institucije”. Umesto toga, uočavaju se uglavnom razlike i podele između pojedinih korporacija na transnacionalne i lokalne, moderne i starinske, progresivne i tradicionalne, fleksibilne i glomazne, solidne i rizične, s markom (*brandom*) i bez nje, dobre i loše. Pri tome se gube iz vida činjenice da sve korporacije imaju isto institucionalno uređenje, da se može govoriti o *korporaciji i o korporacijama*.

Pod rečju korporacija podrazumevaju se veći angloamerički poslovni subjekti koji se kotiraju na berzi. Pod korporacijom se ne podrazumevaju manja ili veća privredna društva, bez obzira na to da li su u pitanju društva sa društvenim ili privatnim kapitalom, ili neprofitna društva.

Kada su u pitanju multinacionalne korporacije, najčešće se govori o anglo-američkim korporacijama, zbog toga što su one najveće i najmoćnije, što imaju sedišta u SAD, i što su u procesu globalizacije proširile svoj uticaj izvan nacionalnih granica.

Elementi organizacije i funkcije anglo-američkog modela multinacionalnih korporacija uticali su na njihovu organizaciju i u drugim zemljama, posebno u Evropi i u Japanu.

Pod pojmom transnacionalna korporacija podrazumeva se kompanija koja kontroliše i upravlja proizvodnjom osnovanom u najmanje dve države. Pri definisanju multinacionalne korporacije, u funkcionalnom smislu, značajna su dva osnovna elementa: prvi, da kompanija posluje u više od jedne države i, drugi, da matična kompanija ostvaruje vlasništvo/kontrolu nad radom i poslovanjem afilijacija.

U osnovi, sam pojam transnacionalne korporacije ukazuje na postojanje više povezanih jedinica koje simultano funkcionišu u većem broju različitih zemalja. U tim zemljama one izvode velike poslovne, finansijske i investicione poduhvate kojima upravljaju centralistički iz svoje zemlje, pa po osnovu svog ljudskog i materijalnog kapitala, kao i strategije poslovnog širenja, transnacionalne korporacije ostvaruju uticaj na razvoj, ali i na bezbednost zemalja u kojim posluju. To je suštinska karakteristika transnacionalnih korporacija kao glavnog oblika savremene svetske ekspanzije kapitalističkog sistema i izvora široke skale bezbednosnih rizika (Marković, S., 2007:42).

Poznato je da korporacije objedinjuju proizvodne, tehnološke, trgovinske i finansijske aktivnosti i da se njihova moć ne meri brojem tenkova, vojnika i avionskih raketa, nego ogromnim finansijskim, tehnološkim kapacitetima i organizaciono-komunikacijskim sistemima koji integrišu ljude i povezuju njihove posebne interese. Samim tim, one postaju značajni faktori ne samo ekonomskog nego i bezbednosnog i političkog značaja. Imajući u vidu da su u pitanju kompanije koje raspolažu proizvodnim kapacitetima, „čerkama” u više zemalja, čiji se godišnji promet penje na milijarde dolara, implikacije se povećavaju u filozofskom i u kulturološkom smislu shvatanja bezbednosti. Svojim kulturnim modelima u sistemu vrednosti, među kojima je najpoznatiji model takozvanog *potrošačkog društva*, one opredeljuju svetsku ponudu i svetsku potražnju, diktiraju cene i način života i uspostavljaju kontrolu nad svetskom privredom.

Kada su u pitanju multinacionalne korporacije i njihovo određenje, prema prvom, *multinacionalna korporacija predstavlja matično preduzeće koje: ostvaruje proizvodnju i druge aktivnosti u inostranstvu preko sopstvenih ogranaka lociranih u više zemalja; ostvaruje direktnu kontrolu nad poslovanjem svojih ogranaka u inostranstvu preko svojih ogranaka smeštenih u više različitih zemalja; nastoji da ostvari takvu politiku u okviru proizvodnje, marketinga, finansiranja i drugih poslova, koja će prevazići granice između zemalja i doprineti ostvarenju geocentrične orijentacije preduzeća. Po drugom, transnacionalna korporacija je poslovno preduzeće legalno domicilirano u više od jedne države, čije su komercijalne aktivnosti dovoljno velikog obima da imaju znatan uticaj na privrede, kako zemlje iz koje potiče matična kompanija, tako i zemlje u kojoj korporacija ima svoje filijale. U suštini, one su mešovite tvorevine: odraz konkurencije i negacije konkurencije, odraz koncentracije i centralizacije kapitala i državnog intervencionizma. Istovremeno su i polivalentne: nacionalne i internacionalne. Ujedno su i faktor razvoja proizvodnih snaga i ograničavajući faktor tog razvoja; one su faktor i integracije i dezintegracije svetskog tržišta i nacionalnih ekonomija.*

Teškoće u jednoznačnom definisanju transnacionalnih korporacija proizilaze i iz činjenice njihove raznovrsnosti po svojoj tipologiji, poreklu, granama aktivnosti, veličini i načinu delovanja. One su avangarda najnovije tehnologije, isporučilac zastarele opreme, prisvajajući nacionalnih bogatstava, saveznici lokalnih ekonomskih i političkih moćnika, izvor kapitala i promoteri internacionalizacije procesa reprodukcije u svetskoj privredi. Istovremeno, ne tako retko, one su ograničavajući faktor tog prosperiteta, izvorište dominacije i centralizacije poslovnih aktivnosti, i postaju nezaobilazni faktor ekonomskog poretka u svetskoj privredi i trgovini. Za multinacionalne korporacije često se kaže da su izraz koncentracije i centralizacije kapitala koji nastoji da uspostavi moć nad ljudima po osnovu uvećanja profita.² One su nosioci tehničkog progressa, organizatori proizvodnje u svetskim razmerama, promoteri svetskog izvoza, kao i sredstvo eksploatacije i dominacije. Njihova ogromna moć zasnovana je, pre svega, na veličini, koncentraciji tehnologija, finansija i znanja. Svojim širenjem multinacionalne korporacije stiču određene prednosti, kao što su: *mobilnost kapitala, pristup međunarodnim tržištima, koncentracija potencijala, ekonomije velikog obima i dugoročnog planiranja.*

Multinacionalne korporacije najčešće se formiraju u oblastima elektronike, hemijske, naftne, čelične, mašinske, elektro, automobilske, prehrambene i duvanske industrije, medija, bankarstva i turizma. Praktično, korporacije dominiraju najvećim delom svetske ekonomije i u ogromnoj meri kontrolišu tržišta, a samim tim imaju neverovatno malo konkurencije o kojoj se govori u udžbenicima zagovornika *slobodnog* tržišta.

Bez obzira na takvu poziciju, korporacijski sektor uvek vodi računa o nacionalnoj bezbednosti. Na nju gleda kao na opšti interes usmeren na jačanje svojih pozicija u društvenoj i političkoj bazi države. U poslovnom svetu za korporacijski sektor bezbednost predstavlja: zaštitu od neloyalne konkurencije, zaštitu od korupcije, zaštitu od krađe i zaštitu od prevare (Đukić, S., 2016:117).

Velike korporacije su u malim zemljama dugo imale glavnu ulogu i težište interesa na ekonomskim i političkim, a manje na bezbednosnim pitanjima. Međutim, u promenjenom stanju političkih i ekonomskih odnosa među državama i narodima posle kraja

² Detaljnije videti: Noam Čomski, Profit iznad ljudi – neoliberalizam i globalni poredak, Svetovi, Novi Sad, 1998.

hladnog rata, korporacije su uticale na to da se promene i gledišta na prirodu bezbednosti u novoj stvarnosti. U novoj prirodi težište bezbednosnih interesa prenosi se sa političkih i vojnih pitanja na pitanja ekonomije i bezbednosti svetske privrede u kojoj korporacije imaju glavnu reč. Samim tim, i pojam savremene bezbednosti težišno dobija korporativna obeležja.

U nemilosrdnoj borbi na savremenom tržištu pozicija država pod presijom interesa velikih poslovnih subjekata ispoljava sve globalnije interese i zavisnosti od informacija za osetljive tačke njihovog funkcionisanja. Te tačke danas postaju meta novih oblika ugrožavanja poznatih pod zajedničkim imenom *terorizam*.

Terorizam kao pretnja korporativnoj bezbednosti preti, pre svega, kompanijama da budu lišene poslovanja, a zatim vladama da obezbede funkcionisanje društva. Pored tradicionalnog shvatanja terorizma kao radikalne strategije koja podrazumeva ubistva, kidnapovanja, otmice, podmetanja bombi radi pretnji stabilnosti države i njenih građana, u korporativnoj bezbednosti poseban značaj dobija tzv. korporativni *kiber terorizam* kao pretnja funkcionisanju poslovnih sistema, zatim organizovani kriminal, korupcija i transnacionalni organizovani kriminal (Đukić, S., 2016:241).

Vizija visokog stepena korporativne bezbednosti podrazumeva funkcionalan lanac čimnilaca novog koncepta bezbednosti bez barijera između postojećih institucija – između državnih organa i službi; između vladinog i nevladinog sektora (poslovnog sveta i nevladinih organizacija); između tradicionalnog bezbednosnog sektora (vojnog, policijskog, carinskog itd.) i ostalih društvenih mehanizama koji se bave ljudskom bezbednošću.

U savremenom konceptu ostvarivanja korporativne bezbednosti sve više se insistira na zatvaranju funkcionalnog kruga bezbednosti vladinog i nevladinog sektora sa korporativnom društvenom odgovornošću. To podrazumeva društvenu odgovornost kompanija za podršku društvenom angažmanu neprofitnih organizacija, državnih agencija, posebnih interesnih grupa, potencijalnih investitora, akcionara i političara za rešavanje problema u rasponu od zdravstvene zaštite i javne bezbednosti od obrazovanja i razvoja zajednice ili zaštite prava životinja i očuvanja životne sredine. U tom zatvorenom ciklusu korporativna društvena odgovornost je definisana kao *opredeljenje za unapređenje dobrobiti zajednice³ kroz diskrecione poslovne prakse i doprinose na račun resursa korporacije.*⁴ U skladu sa ulogom korporacija u ekonomskom razvoju, svetski poslovni savet za održiv razvoj, korporativnu društvenu odgovornost objašnjava kao *opredeljenje firmi da potpomažu održiv ekonomski razvoj, i da radi unapređenja kvaliteta životne sredine sarađuju sa zaposlenima, njihovim porodicama, lokalnim zajednicama i društvom uopšte.*⁵ Dok organizacija „Biznis za društvenu odgovornost“ definiše korporativnu društvenu odgovornost kao *poslovanje koje odgovara ili prevazilazi etička, zakonska, tržišna ili javna, odnosno očekivanja koja društvo ima od biznisa.* Ova definicija je važna zbog toga što ukazuje na značaj i povezivanje poslovnih odluka sa „*etičkim vrednostima i zakonskim propisima, a zatim sa poštovanjem ljudi, zajednica i životne sredine*“⁶ (Marković, S., 2007:25).

³ Izraz dobrobit zajednice u ovoj definiciji podrazumeva i uslove u kojima žive ljudi i ekološka pitanja.

⁴ Filip Kotler i Nensi Li, Korporativna društvena odgovornost, Hesperia: Ekonomski fakultet, Beograd, 2007, str. 3.

⁵ World Business Council for Sustainable Development, Corporate Social Responsibility, <http://www.wbcsd.ch/templates/TemplateWBCSD/1/layout.asp?type=p&MenuId=Mz13&> (veb-sajt posećen 25/03.2004).

⁶ Business for Social Responsibility, "Introduction", <http://www.bsr.org/BSRResources/WhitePaperDetail.cfm?DocumentID=48809>. (Veb-sajt posećen: 25/03.2004).

Bezbednost korporativne države

Promene u međunarodnom sistemu same po sebi ne predstavljaju posebnu novinu, pa kao i društvene transformacije imaju karakter istorijske konstante političkog života u društvu koje po obimu prevazilaze normativne i institucionalne okvire međunarodnog poretka iz dvadesetoga veka. Nove dimenzije tog obima ukazuju na to da svet u društvenom i ekonomskom smislu postaje jedinstven prostor, koji zahteva novi pristup stvarnosti države i međunarodne zajednice. U toj stvarnosti, u teorijskom i stručnom smislu, težište se stavlja na potrebu globalnih strukturalnih promena svetske zajednice i naglašava teza po kojoj dominantna pozicija pripada *planetarnoj politici* izvan granica država i tradicionalno shvaćenih geopolitičkih prostranstava.

Po ovoj tezi, savremena država, kao i monolitna mehanistička struktura država sa svojim birokratijama i silama, sve više ispoljavaju indikatore nesposobnosti da u ime interesa ekonomije i građana ispunjavaju državne obaveze. Umesto država, vodeći politički faktor u globalnim promenama i generatori saradnje između naroda postaje organski shvaćena država i nedržavni akteri, kao što su transnacionalne kompanije i udruženja građana, odnosno nevladine organizacije. Zastupnici ovog shvatanja smatraju da te promene u međunarodnoj zajednici uslovljavaju promene u geopolitičkim pozicijama pojedinih država, pa i u samoj njenoj strukturi.

Novu strukturu međunarodne zajednice karakteriše nestabilan pluralistički sistem država. U njemu, zahtev za promenama međunarodnog sistema nije novina, jer je transformacija istorijska konstanta političkog života koja se periodično javlja u istoriji ljudskog roda, a promene zavise od dominantnih ideja određene epohe. U novom sistemu država ljudski kapital ulazi u sasvim novu fazu, pa umesto ulaganja intelektualne energije u razvoj, ona se ulaže u iznalaženje puteva za stabilizaciju pluralističkog sistema država, u normativno-tehničkom i u materijalnom smislu, i stvaranje univerzalnih vrednosnih kriterijuma. Istina je da je ljudski kapital dao veliki doprinos i novi vrednosni značaj međunarodnoj zajednici u tehnološkoj revoluciji, ali je ipak otvorio i niz problema za koje nisu pronađena rešenja u okviru nastalog sistema. To potvrđuju brojni bezuspešni pokušaji, u poslednje nepune tri decenije, da se sprovedu institucionalne i normativne reforme u sferi međunarodnih odnosa i Ujedinjenih nacija.

Nagomilani problemi izazvali su istorijsku krizu ljudske bezbednosti i doneli novu ulogu moćnih država u međunarodnim odnosima kao faktora korporativne bezbednosti u transnacionalnim okvirima na početku 21. veka. To je uslovalo porast novog nespokojsva u odnosima Evrope i SAD, Zapada i Rusije, SAD i Kine, i pojavu novih generatora krize, kao što su: zagađenje životne sredine, nedostatak energetske sirovine i vode, siromaštvo, lokalni ratovi i organizovani kriminal.

U pokušaju sagledavanja korporativne bezbednosti države u praksi novog internacionalizma, najpre treba reći da korporativizam, kao politička teorija, polazi od toga da društvo i državu treba urediti po osnovu postojanja korporacija kao osnovnih ustanova. Shodno tom učenju, i bezbednost države zavisi od bezbednosti privrednih organizacija zasnovanih na postojanju korporacija.

Poznato je da je takvu državu pokušao da ostvari fašizam, pre svega italijanski. Njeno obeležje bilo je odbacivanje parlamentarizma i njegova zamena korporativnim zakonodavnim telom. Po tom učenju, parlament je kvalifikovan kao buržoaska ustanova, koja odlikuje plutokratsku državu, u kojoj glavnu reč vode profesionalni političari koji, zapravo, nikoga ne predstavljaju. Nasuprot takvom parlamentu zagovaralo se ustanovljavanje novog zakonodavnog tela, u kojem neće vladati profesionalni političari, nego stvarno najva-

žnije društvene snage zemlje – istinski radni ljudi i proizvođači u uređenom društveno-ekonomskom i političkom sistemu (Marković, S., 2007:29).

Društveno-ekonomski i politički sistem, u kojem su privreda i političko uređenje zasnovani na postojanju korporacija kao osnovnih ekonomskih organizacija naziva se korporativni sistem. Umesto liberalističke privrede, kakva je vladala u klasičnom kapitalizmu, ovaj sistem zasniva se na ideji organizovane privrede u doba imperijalizma, odnosno državnog kapitalizma. On podrazumeva da organizovanje privrede treba da sprovede država, ali ne neposredno, nego posredstvom korporacija.

Društveno uređenje zasnovano na postojanju korporacija definiše korporativni sistem kao izraz epohe državnog kapitalizma, kada se usled podružljavanja proizvodnje nužno težilo izvesnom organizovanju i planiranju privrede umesto liberalističke privatno-sopstveničke stihije i kada se istovremeno izbegavao socijalizam kao rešenje.

Sedamdesetih godina dvadesetoga veka, kao analitički pojam i politička doktrina, javlja se *neokorporativizam*. On se nadovezuje na pluralističke modifikacije liberalno-demokratske političke teorije i dopunjava je nekim elementima koje preuzima iz korporativne tradicije. Posebnu pažnju on poklanja političkim funkcijama samoorganizacije socijalnih, odnosno profesionalnih grupnih interesa, oslanjajući se na antička učenja kod klasične teorije društva, na Hegelovo shvatanje „*Korporacije*” kao elementa samoorganizacije društva ili na Dirkemovo (Durkheim) naglašavanje organizacijskog činioca *strukovnih udruženja*. Karakteristično je da *doktrina neokorporativizma potpuno odbacuje ideju ekskluzivnog državnog suvereniteta u konstrukciji političkog sistema kao mreže komplementarnih, funkcionalno specijalizovanih javnih i korporativno-društvenih organizacija*.

Pojam korporativizam i neokorporativizam koriste se kao analitički pojmovi, pre svega u politikološkom tumačenju promena u liberalnom civilnom društvu. Te promene ogledaju se u rascepu između liberalnih vrednosti i na njima zasnovanih zakonskih normi i stvarnosti u kojoj pojedine korporacije – udruženja poslodavaca, radnički sindikati i drugi deluju kao politički subjekti iako to delovanje nije zakonom određeno. Nasuprot ideološkom tumačenju, uređenje savremene pluralističke demokratije na taj način dobija korporativna obeležja.

U naučnoj i stručnoj literaturi još uvek nema dovoljno harmonizovanih tumačenja korporativne bezbednosti u globalnim, regionalnim i nacionalnim razmerama. Prisutne razlike datiraju iz tradicionalnih obrazaca poimanja bezbednosti kao problema društvenopolitičkog sistema i države, na jednoj strani, i shvatanja prirode savremenih izazova za bezbednost ljudi, njihovih zajednica i poslovnih sistema u aktuelnim procesima i socijalnom stanju, na drugoj strani. Savremena priroda korporativne bezbednosti znatno je unapredila ostvarivanje korporativnih interesa moćnih institucija poboljšanom razmenom informacija i obaveštajnih delatnosti između nacionalnih službi, institucija i država, na jednoj strani, i većom kontrolom „novih mogućih” oblika ugrožavanja bezbednosti karakterističnim za razdoblje posle hladnog rata – od terorističkih pretnji pa do kriminalnih aktivnosti.

To su momenti koji predstavljaju ključne odrednice za pravce narednih studija, procesa i aktivnosti na organizacionom i funkcionalnom planu korporativne bezbednosti u novom vremenu i geopolitičkom okviru. U tom okviru razvijaju se i zajednički i specifični pristupi bezbednosti, kao pojava zavisna od politike i prakse moćnih činilaca neoliberalne ekonomije i njihovih korporativnih interesa vezanih za geografiju procesa globalizacije razvijenih zemalja. Na drugoj strani, figuriraju i posebna obeležja bezbednosti nerazvijenih i zemalja u razvoju između procesa nezavršene tranzicije i iskoraka u realnost tržišne ekonomije i načela moderne demokratske države.

U rastućem svetskom procesu razvijenih zemalja i zemalja u razvoju sve više se ukazuje na nove zajedničke vrednosti i standarde u oblasti bezbednosti, zdravlja i ekologije. U geopolitici korporativne bezbednosti države ističe se potreba potpunijeg razumevanja i konstruktivne saradnje između vlada, javnog i privatnog sektora, vladinih i nevladinih organizacija. Analiza prakse mora uvažavati realnost stanja svake zajednice i njene ekonomije u međuzavisnosti sa bližim i daljim okruženjem. Praksa vredna pažnje mora uvažavati suštinu aktivnog partnerstva i dugoročnih obligacija svih socijalnih i privrednih faktora bezbednosti.

Polazeći od načela zajedničkih vrednosti, standarda i potreba koje se postavljaju za promovisanje aktivnog partnerstva na međunarodnom, nacionalnom i regionalnom planu, sa istom pažnjom treba pristupiti i sagledavanju problema bezbednosti poslovnih i industrijskih sistema, energetske i bezbednosti energetskih i komunikacionih koridora, telekomunikacione i informatičke bezbednosti, bezbednosti ljudskog (intelektualnog) i kompanijskog i korporacijskog konvencionalnog kapitala, a zatim održivog razvoja, kao najšireg shvatanja ljudske bezbednosti i osnovnih sadržaja ekološke bezbednosti. To pretpostavlja shvatanje bezbednosti u državi *kao imanentne ljudske, društvene i ekonomske potrebe i interesa na bazi zajedničkih vrednosti i standarda koji se ostvaruju u interakciji opštih i posebnih obeležja horizontalnih i vertikalnih faktora moći u različitim vremenskim, prostornim i funkcionalnim stanjima.*

Korporativna bezbednost u temelju savremene države

Korporativni sektor oduvek je imao interes u nacionalnoj bezbednosti, ali je on bio opšti i inkorporiran u društvene i političke temelje države. Poslovanje obično nije bilo neposredno uključeno, osim ako se radilo o području logistike sektora nacionalne odbrane. U poslovnom svetu o bezbednosti se obično govorilo kao obezbeđenju od konkurencije, krađe ili prevare i povremenih ekoloških zahteva. Iako su velika preduzeća i korporacije tome pridavali veći značaj i kod njih je težište bivalo više na ekonomskim i političkim, a manje na bezbednosnim problemima i pitanjima.

Međutim, promena prirode bezbednosti uslovlila je i nove korporativne interese koji podrazumevaju nužnost u rušenju barijera, ne samo među stručnim službama u nacionalnim granicama, odnosno u državama, nego i među korporacijskim ograncima. U tržišnoj utakmici i države, pod uticajem logike slobodnog tržišta, postaju sve funkcionalnije. Polazeći od toga da je njihova funkcija sve više zavisna od bezbednosti poslovnih informacija i njihovog globalizovanog karaktera to, bez obzira na prirodu organizacije poslovnog sistema, ranjivost informacija može dovesti do katastrofalnog razdora u sistemu. Poslovanje je prva i najdirektnija institucionalna žrtva terorizma. Mnogo pre nego što terorizam može da ugrozi vlade i društveni sistem, preduzeća mogu biti lišena poslovnih mogućnosti. Na to su najosetljivija mala i srednja preduzeća. Druge pretnje bezbednosti, kao što su organizovani kriminal, korupcija i krijumčarenje, takođe predstavljaju društvenu opasnost, ali pre svega pretnje poslovnom sektoru. Za uspešno obavljanje poslova neophodan je funkcionalan društveno-politički sistem i odgovarajući propisani bezbednosni uslovi (Đukić, S., 2016:10).

Trenutno je poslovanje samo po sebi graditelj bezbednosti i napretka i zaštita od novih ugrožavanja, pa ono za vlade postaje značajan interes i uporište za opstanak. Poslovnim sistemima vlade sa resornim službama i organima treba da obezbede saznanja

o tome u kojim zemljama i na koje načine će se pojaviti pretnje njihovoj bezbednosti. Sa druge strane, današnji poslovni sistemi mogu da obezbede vladama svojih država takva saznanja i tako efikasne poluge uticaja kao ni na jedan drugi način. Kada su u pitanju strane investicije onda bezbednost postaje glavni činilac koji opredeljuje garancije investitorima. Međutim, veliki poslovni sistemi mogu biti glavni cilj informatičkog kriminala ili terorizma pokrenutog iz političkih, a ne ekonomskih razloga. Sva ova razmatranja zahtevaju novi odnos između korporacijskog sveta i sektora bezbednosti.

Odgovore na složena pitanja bezbednosti treba tražiti u okviru razvijenih korporacija. U interesu korporacija jeste da u saradnji sa poslovnim svetom istražuju prostor i stalno traže odgovore na nedefinisana pitanja. Eventualnim pokušajima vraćanja na stare metode kompanije bi rizikovale stvaranje takvih prepreka u poslovanju koje bi mogle uništiti slobodu tržišta koja čini bazu tržišno orijentisanih društava i na tim osnovama zasnovanog napretka.

Drugim rečima, vlade i međunarodne institucije ne mogu više rešavati probleme bezbednosti bez izgradnje novog partnerstva s poslovnim svetom. Na drugoj strani, poslovni svet ne može sa sigurnošću nastupati na svetskom tržištu bez potpunijeg uvida u politiku vlade. Tako se potreba za partnerstvom javlja kao obostrani interes.

Instrumenti novog svetskog poretka i globalni menadžment

Savremeni razvoj u prelomnom vremenu velike globalne transformacije zahteva preispitivanje brojnih tradicionalnih shvatanja uticaja i posledica uticaja moćnih. Međutim, u ovako složenom stanju promena, kada su izmešani uticaji moći država, velikih poslovnih sistema – nacionalnih i transnacionalnih korporacija, naučnih institucija, medija i alternativnih faktora uticaja, veoma je teško decidno dogovoriti da li su svi bogati i moćni u toj meri da mogu doprineći unapređenju stanja u međunarodnoj zajednici i u njenoj korporativnoj bezbednosti.

U publicistici, u stručnoj i naučnoj literaturi posle hladnog rata, sve manje se govori o moći i razornoj snazi savremenih borbenih sistema, a sve više i nekako stidljivo provlači teza o nekim drugim vrstama moći koje se, uglavnom, analiziraju pojedinačno, pa u zaključku i ne ostavljaju utisak da se radi o faktorima ozbiljne pretnje za pravce i prirodu društvenog razvoja. Međutim, za jedan potpuniji odgovor na poprilično nejasna pitanja prirode savremenog razvoja ljudske zajednice i u njoj nacionalne sa svim svojim konstitutivnim elementima koji čine njen sistem i njeno *alternativno društvo*, potrebno je proširiti analizu na neke od referentnijih, a manje uvažavanih neformalnih subjekata koji, zapravo, u velikoj meri upravljaju i utiču na formalne subjekte koje su sami stvorili (Marković, S., 2007:83).

U tom smislu, osnovna teza o megabankarima Zapadne Evrope, Velike Britanije i SAD govori da oni predstavljaju svetsku finansijsku i političku silu. To bi trebalo da znači da nam oni kreiraju ekonomski napredak ili, pak, finansijski krah, da šalju vojske u rat, da upravljaju državnim politikom, da manipulišu većinom državnih budžeta, vrednošću nacionalne valute, drugim rečima – ukupnom bezbednošću i socijalnom stabilnošću.

Za ovako pojednostavljeno predstavljanje složenog uticaja na stanje ovde nema prihvatljivih argumenata, pa bi naučna vrednost ove teze bila zanemarljiva. Međutim, ukoliko bi želeli da stvarno proverimo njenu validnost u vremenu velike socijalne transformacije na prelazu XX u XXI vek, bilo bi potrebno da proširimo argumentaciju za njeno vrednovanje – prihvatanje ili odbacivanje.

Kada smo pomenuli ulogu megabankara, dakle onih od kojih nema većih, nismo rekli da oni spadaju u jedan „*Pokret*” za *centralizaciju kontrole nad svetskom politikom i svetskim finansijama* i da u tom pokretu oni nisu jedini, nego samo jedan od elemenata njegovog potencijala. U okviru pokreta postoje „instrumenti” koji ponekad saraduju, a ponekad se nadmeću u trci za vlast i prestiž. Svi oni operišu kroz razne *organizacije* i „*agencije*”, a uključuju naučne institute, univerzitete i, naravno, uticajne intelektualce. Ipak, po svemu sudeći, ključno mesto u ovoj tezi zadržavaju megabankari. Tako se megabankari iz SAD dalje organizuju kroz polutajnu lozu zvanu **Savet za inostrane odnose** (SIO) i njegov produkt **Trilateralnu komisiju** (TK). Obe ove organizacije nalaze se „u rukama” Dejvida Rokfelera i „Čejs-Menhetn- Ekson petroleum nekusa” Sa druge strane, britansku imperiju reprezentuje **Kraljevski institut za inostrane odnose**, dok je bogatstvo Evrope skoncentrisano u grupi „Bidberbergera”, kojom dominiraju **Rotšildovi interesi**, baš kao što u Savetu za inostrane odnose i u Trilateralnoj komisiji dominiraju **interesi Rokfelera**.

Tri grupe o kojima je reč nesrazmerno su povezane. Geri Alen⁷ tvrdi da su „sve tri grupe ubeđene u božansko pravo novca da vlada svetom”. One svoj uticaj zasnivaju na sprezi koja postoji između: **krupnog kapitala i visoke politike**. On zaključuje, da ima mnogo tih koji su basnoslovno bogati, ali ne i moćni. Bankar Hant je bogat (bar je to bio pre nego što su mu insajderi očitali lekciju), ali Dejvid Rokfeler ne samo da je bogat, već je i veoma moćan. Šta, zapravo, ta moć znači za nas i da li se uopšte može govoriti o vezi između nje i stvarnosti, bezbednosti i budućnosti ljudske zajednice, bilo da se ona posmatra od centra ka periferiji ili obratno. Ovaj deo početne teze predstavlja predmet razrade u narednim pitanjima.

Ideje Trilaterale prihvatili su u Nemačkoj bankarski krugovi i poslovna elita, kao put za konačnu rehabilitaciju, oslobođenje od nacističke prošlosti i priznanje statusa velike sile. Francuska elita, nasuprot tome, sa nepoverenjem je gledala na ovaj poduhvat. U Japanu je bila slična situacija. Mada je tu postojala ista struktura moći kao i u SAD, tj. ključne poluge vlasti držale su finansijsko-industrijske grupacije, kao što su npr.: „Zaibatsu”, „Mitsubiši”, „Sumimoto”, „Mitsui” itd. I u Italiji su ideje Trilaterale naišle na otpor zbog „istorijskog kompromisa”, koji je postignut sa komunistima, a koji je pozitivno ocenjen u svim društvenim strukturama. Da bi se savladali ti otpori, Rokfelerov tim angažovao je jedan broj vrsnih intelektualaca iz SAD, sa Univerziteta Ujedinjenih nacija u Tokiju i iz Instituta za strateške studije u Londonu sa zadatkom da mobilišu intelektualnu elitu u svojim zemljama i zainteresuju ih za ideje trilateralizma. Skandinavske zemlje, kao i Španija i Grčka nisu bile tog trenutka uključene, ali su određene kao potencijalni kandidati. Interesantan podatak izneo je profesor Pjer Valije koji je naveo da se u to vreme računalo i na Jugoslaviju, preko koje bi se ostvario uticaj na neke druge zemlje.⁸

Imajući u vidu da je o trilateralizmu bilo reči tokom dosadašnjeg razmatranja globalnih transformacija, ovde je dat prikaz većeg dela i u celini preuzetog sadržaja iz studije prof. dr Smilje Avramov i dr Džona Kolemana, bivšeg visokog funkcionera CIA. Zanimljivo je da se ovde radi o nekada visoko-pozicioniranom službeniku CIA čiji izvor se može dvojako tumačiti: kao izvor čoveka koji objavljuje važne podatke iz anala najmoćnije agencije sveta, ali i kao sastavni deo politike te agencije da informacije koje se pojavljuju u javnosti privuku veću pažnju i dodatno ukažu na moć moćnika.

⁷ Geri Alen, Recite NE novom svetskom poretku, „Jugoslavija publik”, Beograd, 1992, str. 66.

⁸ Money Laundering, The Economist, July 26 th 1998, p. 19. Navedeno prema: Smilja Avramov, Trilateralna komisija, Idi, Veternik, 1998, str. 41.

Pripremni sastanak, na kojem je učestvovalo 17 istaknutih intelektualaca iz zemalja Trilateralne, na čelu sa Zbignjevom Bžežinskim i Džordžom Franklinom, održan je 23. i 24. jula 1972. na imanju Rokfelera (Pocantico Hills, Tharrytown, N. Y), a predsedavao mu je lično Dejvid Rokfeler. Osnivačka skupština Trilateralne komisije održana je u Tokiju od 20. do 23. oktobra 1973, nakon regionalnih sastanaka triju sastavnih delova. Za predsednika je izabran Brežinski, za zamenika Mekins (Christopher Makins), a za koordinatorka Franklin (George Franklin).

Na čelo triju regionalnih ogranaka, po čemu je TK i dobila ime, izabrani su:

– za Severnu Ameriku: Dejvid Rokfeler i Džerald Smit (Gerald Smith) za kopredsednike Mišel Šarp (Mitchell Sharp) za zamenika, Džordž Franklin i Čarls Hok (Charles Hock) za sekretare;

– za Evropu: Maks Konsta (Max Kohnstamm) i Džordž Bartoin (George Barthoin) za kopredsednike, Fransoa Dišen (Francoise Duchene) i Eđidio Ortona (Egidio Ortona) za zamenike, Volfgang Hage (Wolfgang Hager), Hans Mol (Hans Maull) i Martin Trink (Martin Trinck) za sekretare;

– za Japan: Takeši Vatanabe za predsednika, Nobuhiko Ušiba za zamenika, Tadaši Jamamoto za sekretara.

Na listi članova, uz ime Dejvida Rokfelera, zapisano je: „osnivač i počasni predsednik”. Kao što je već naglašeno, izabran je i za izvršnog predsednika američkog ogranka. Sve do 1975. zadržao je i funkciju *predsednika Saveta za spoljne odnose. U Bilderberg grupi zauzimao je mesto jednog od najuticajnijih ličnosti. Imajući u vidu enormnu moć, koncentrisanu u rukama jedne jedine ličnosti, spontano se nameće pitanje ko je Dejvid Rokfeler?*

U literaturi je opisan kao čovek koji modelira globalnu ekonomiju i upravlja tokovima svetskog kapitala. „Rokfeler je rođen za to”, ističu njegovi biografi. „Ono što neki kritičari vide kao veliku međunarodnu konspiraciju, on to smatra životnom okolnošću i naprosto svakodnevnim poslom”.⁹

Dejvid Rokfeler potiče iz čuvene porodice koja je još od sredine XIX veka imala značajnu ulogu u životu SAD. Njegov deda Džon Dejvidson (John Davidson), najbogatiji čovek Amerike, razvio je krajem prošlog veka romantičarsku viziju liberalnog kapitalizma i video je svoju zemlju na vrhuncu piramide, kao vodeću silu u svetu. U njegovom vlasništvu, pored ostalog, bila je petrolejska kompanija (Standard Oil Company), koja je krajem prošlog veka kontrolisala 95 % proizvodnje u SAD; nazvan je otuda „kraljem petroleja”. Njegovi naslednici uložili su kapital u razvoj železnica, rudnika, raznih industrijskih grana i u bankarstvo. Njihov kapital ubrzo je nesmetano prodro u Latinsku Ameriku. Pet unuka Džona Dejvidsona Rokfelera (David, Nelson, Winthrop, Laurens i John III) pošli su korak dalje, angažujući se na unapređenju i organizaciji nauke, čime su stekli poštovanje i ugled u zemlji i svetu. Njihov kapital osvajao je nove prostore u oblasti avijacije, brodogradnje i ratne industrije. Svaki novi poduhvat bio je zasnovan na temeljitim naučnim analizama vrhunski svetskih stručnjaka. Kad god su se na horizontu pojavljivali tamni oblaci, Dejvid Rokfeler okupljao je oko sebe eksperte sa ciljem da se temeljito preispita situacija i predloži ne jedno nego spektar mogućih rešenja.

⁹ *The World of David Rockefeller*, Bill Moyer's Journal, 7 February 1980, Isto, str. 42.

Vešto korišćenje nauke ulazi u osnovne karakteristike njegove ličnosti. Bankarska kuća Rokfeler najtešnje je povezana sa bankarskom kućom Rotšild, najuticajnijom u Evropi. U svojim rukama Rotšildi drže još od početka XIX veka najmoćnije banke u Francuskoj, Engleskoj, Austriji, Italiji i Nemačkoj. Svaki od petoro braće Rošild kontroliše jednu zemlju; a svi pripadaju masonske organizaciji. Od 1800. otpočeli su da ulažu kapital u američku industriju, preko finansijskog magnata u Nemačkoj Vartburga, da bi uskoro ušli u red glavnih akcionara „Federal Reserve Banks” iz SAD.

Preuzeto iz: Smilja Avramov, Trilateralna komisija, str. 42-43.

Profesor Smilja Avramov Trilateralnu komisiju s pravom naziva **kolektivnim menadžerom** svetskog kapitalističkog sistema. Ona navodi, posmatrano iz šire perspektive, da Trilateralna komisija predstavlja strateški centar koji povezuje elitističke krugove tri najbogatija regiona sveta. Članstvo je raspoređeno po geografskom kriterijumu, ali se on gubi, u sprovođenju transnacionalnih ciljeva. Najveći broj članova Trilateralne komisije izabran je iz redova **Saveta za spoljne odnose i Bilderberg grupe**, tako da se članstvo poklapa u 90 % slučajeva (veliki broj masona takođe je ušao u članstvo). Kumulativni efekat članstva nije slučajnost, niti subjektivno opredeljenje osnivača, nego odraz objektivnog stanja u kapitalističkom svetu. Naime, poslednjih decenija došlo je do najvećeg stepena koncentracije kapitala u rukama relativno malog broja ličnosti, bez presedana u istoriji kapitalizma. To se logično odrazilo na strukturu članstva u Trilateralnoj komisiji, koja je kroz taj proces postala „**kolektivni menadžer svetskog kapitalističkog sistema**”.

Istorijski posmatrano, menadžment je nastao u veoma dalekoj prošlosti i vezivao se za sposobnost da se što manjim ulaganjima ostvare što bolji rezultati. Neke oblike upravljanja organizacijama koje danas nazivamo menadžmentom nalazimo još kod starih civilizacija. Izgradnja velikih objekata, organizacija poljoprivredne proizvodnje, uređenje državnih poslova, ali i pripreme za vođenje ratova i odbranu od osvajača, podrazumevali su organizovanje, planiranje, rukovođenje i kontrolu. Uspešnost rukovodilaca na svim nivoima organizovanja starih društava bila je presudan faktor koji je omogućavao opstanak i rast civilizacija.

Sama reč menadžment potiče od engleske reči *manage*, što znači upravljanje preduzećem ili javnim poduhvatima. Mada se pojava menadžmenta vezuje za daleku prošlost, početak njegove šire primene, u savremenom značenju, vezuje se za period industrijalizacije. Tek su primena industrijskih metoda u proizvodnji materijalnih dobara i pojava veće konkurencije na tržištu uslovile potrebu za pronalaženjem i primenom novih metoda i tehnika koje omogućuju da se taj proces odvija što racionalnije radi povećanja profita. Podela kapitalističkog društva na javnu i privatnu sferu našla je svoj izraz i u oblasti menadžmenta. Međutim, izraz menadžment uglavnom se koristio za delatnosti vezane za upravljanje preduzećima, dok su se za upravljanje državnim organima, naročito vojskom i policijom, mnogo češće koristili termini rukovođenje i komandovanje, kao posebne funkcije menadžmenta (Đukić, S., 2016:10).

Menadžment svake organizacije posebnu pažnju poklanja bezbednosti kao osnovnom uslovu opstanka i prosperiteta. Različite organizacije imaju različite bezbednosne izazove, rizike i pretnje, pa se tako rizici kojima je izložena država kao organizacija u velikoj meri razlikuju od izazova kojima su izloženi privredno preduzeće ili kulturna ustanova. Različiti izazovi, rizici i pretnje kojima je izložena neka organizacija, kao i odgovornosti koje organizacija ima prema okruženju u pogledu bezbednosti, presudno utiču na bezbednosni menadžment, odnosno na način na koji će biti donete odluke vezane za bezbednost (Đukić, S., 2016:11).

Treba naglasiti da najvažnije odluke koje određuju sudbinu preduzeća donosi menadžerski vrh, tzv. top-menadžment. Uspeh delovanja u savremenim uslovima u velikoj meri zavisi od bezbednosti. Nepovoljni bezbednosni uticaji koji umanjuju uspeh poslovnih organizacija dolaze iz okruženja i iz samih organizacija. Uticaji iz okruženja kreću se od nepovoljnih socijalnih uticaja, kao što su različite političke krize, ratovi, oružane pobune, terorizam i ekstremizam, socijalne napetosti i slično, do prirodnih katastrofa koje mogu izvršiti veći ili manji uticaj na uspeh poslovanja (Đukić, S., 2016:12).

Bezbednost i menadžment vlasničkog kapitala

Budući da kapital kojim se služe delovi korporacije nije njihov, već korporacijski, odnosno pošto kapital kompanije kao akcionarskog društva nije vlasništvo kompanije nego akcionara/deoničara, to delovi korporacije, kao i kompanije, nemaju udela u upravljanju već za to vlasnici kapitala obrazuju **menadžment** kao upravljačke organe. U teorijskom smislu, menadžment je širok, ali još uvek ne i jasan pojam. Piter F. Draker, kaže da je to, pre svega, *američki termin koji je teško prevesti na drugi jezik, pa čak i na britansku varijantu engleskog jezika. U izvornom smislu on označava funkciju, ali i ljude koji je vrše, označava društveni položaj i rang, ali i disciplinu i oblast proučavanja.*¹⁰ Čak i u američkoj upotrebi, menadžment je prema autoru neadekvatan termin jer razne društvene institucije, nasuprot privrednim organizacijama ne govore o menadžmentu ili menadžeru kao o pravilu. Ipak, ovde se govori o menadžmentu, jer se radi o privrednoj organizaciji u kojoj bezbednost ima i menadžersku funkciju, menadžerski zadatak i menadžerski posao.

Menadžment označava vođstvo u nekoj organizaciji. U funkcionalnom značenju on obuhvata zadatke i procese vezane za tekuće aktivnosti organizacije. Pojedinačno, obuhvata planiranje, organizovanje, implementaciju i kontrolu.¹¹ Navedene faze mogu se pripisati i kriznom menadžmentu. Međutim, krizni menadžment, zbog karakteristika same krize, ima brojne specifičnosti. Odgovor na krizu je ozbiljan izazov. Kriza zahteva kritičke odluke koje moraju biti donete u nezgodnim okolnostima. Istovremeno, kriza generiše prepreke procesu kvalitetnog donošenja odluka. Uobičajeni problemi se tokom krize eksponencijalno umnožavaju. Krizni menadžeri moraju da rešavaju složene dileme bez informacija koje su im neophodne u nestabilnom organizacionom okruženju i u uslovima ozbiljnog stresa (Đukić, S., 2016:13).

Funkcionalna bezbednost privrednih subjekata na primeru kompanije, odnosno preduzeća, podrazumeva i njeno ukupno poslovanje. U celini, ona zavisi od unutrašnjeg stanja, ali i od stanja u poslovnom okruženju i prelama se na pojavama različito izazvanih kriza. U svim stanjima, od prekonfliktnih ili predratnih, preko konfliktnih ili ratnih, pa do beskonfliktnih ili mirnodopskih, funkcionalna bezbednost ima zadatak da ostvari *bezbednost vlasničkog kapitala*.

Praktična strana tog problema ima polaznu osnovu u upravljanju, pa u analizi polazi od pozicije i funkcije vrha kompanije, odnosno od *upravne funkcije –skupštine deoničara*. Kao izvor kontrole upravno-izvršne vlasti skupština se smatra kritičnom zonom za sigurnost

¹⁰ Detaljnije videti: Filip Kotler i Nensi Li, Korporativna društvena odgovornost – učiniti najviše za svoju kompaniju i za izabrani društveni cilj, prevod, Hesperia, Beograd, 2007.

¹¹ U literaturi se pravi razlika između menadžera i upravljača. Menadžeri su ljudi koji rukovode, odnosno upravljaju resursima organizacije na način koji je utvrđen poslovnim politikom i ciljevima organizacije. S druge strane, ciljevi i politiku određuju titulari svojine, odnosno vlasnici kapitala ili deoničari.

nost vlasničkog kapitala. U ekonomskom smislu specifičnost te zone je u ekonomiji, odnosno u tome što se ona po sličnosti procesa približava oblasti politike i zahteva pouzdanu kontrolnu funkciju ili tzv. institut monitoringa upravno-izvršne vlasti.

U organizacionoj strukturi kompanije kontrolna funkcija je u nadležnosti, prvenstveno, *nadzornog odbora i revizora, a zatim i drugih instituta, kao što su: skraćivanje mandata, opozivi i veća uloga skupštine deoničara. Pored ovih u praksi postoje i pravne forme novih instituta monitoringa, kao što su: nezavisni direktori, nezavisni komiteti, nezavisni revizori, poverenici skupštine, jačanje prava manjinskih deoničara, preuzimanje značajnog ili većinskog paketa deonica, jačanje odgovornosti uprave i izvršnih direktora itd.*

Funkcionalna bezbednost predstavlja rizik za korporativni sistem, a ona može biti dovedena u pitanje, ako se isključe uticaji iz okruženja, kako zbog nedostataka u normativnim rešenjima, tako i zbog stručnih kvaliteta ljudskih kapaciteta u organizacionoj hijerarhiji uprave ili u okruženju.

Organizaciona struktura organa upravljanja i vođenja poslova akcionarskog i ostalih formi vlasničkih društava realizuje se na svojinskom principu. To praktično znači da je skupština vrhovni *suveren* društva i da zastupa interese *vlasnika nad društvom*. U normativnom pogledu skupština kao organ vlasnika akcionarskog društva ima najviše hijerarhijsko mesto u akcionarskom društvu. Međutim, takva pozicija mora da čini skupštinu najvišim organom u društvu i u stručnom pogledu. Mada zadržava za sebe neke najvažnije delove vlasničko-upravljačke funkcije, *skupština je i odgovorna i sporna, jer kreira strukturu ostalih organa koji obavljaju funkcije upravljanja i kontrole, a posredno kreira i nosioce funkcija vođenja poslova društva*. Na taj način dolazi do razdvajanja funkcije *upravljanja društvom od svojine nad društvom*. To je jedna od bitnih karakteristika i bezbednosno kritičnih tačaka akcionarskog društva po kojem se ono dodatno razlikuje od društva lica, gde su ove funkcije sjeđinjene, po pravilu, u istom organu, a često i u istoj ličnosti.

U hijerarhiji akcionarskog društva skupština je najviši organ. Ona treba da obezbedi stručnost i profesionalnost u obavljanju upravljačke funkcije u akcionarskom društvu i da bira *upravni odbor* kao organ upravljanja koji će za svoj rad biti odgovoran skupštini. To je novi sporni momenat za skupštinu, jer se već na njemu *testira stručnost i ukupna sposobnost skupštine*. Za taj zadatak skupština mora biti dovoljno kompetentna, jer samo takva može da formira i da obezbedi kontrolnu funkciju nad radom tako izabranog organa upravljanja. U protivnom ona sama dovodi u pitanje bezbednost kapitala i funkcionalnost kompanije i korporacije. Zbog toga sastav skupštine nije jednostavno pitanje, jer ono može da bude proizvod i dobre i loše prakse, posebno ako se ima u vidu da skupština često istovremeno bira i *nadzorni odbor* kao stručni organ, koji bi trebalo da bude nadležan za tu funkciju i za nju bude odgovoran skupštini.

Izabrani organ upravljanja obavlja izvršnu funkciju u oblasti poslovanja i zastupanja, i bira sebi i skupštini odgovoran **izvršni organ – menadžment**.¹² Tako se formira stručan funkcionalni krug organa društva, imenovan na svojinskoj osnovi, uz uvažavanje potrebe za poštovanjem interesa kapitala. U ovom krugu svaki organ ima poziciju *suverenog i hijerarhijski najvišeg* u svom domenu. Nijedan drugi organ, pa čak ni organ koji na hijerarhijskoj lestvici stoji iznad tog organa, nema mogućnost da se meša u ostvarivanje poslova i zadataka iz njegovog

¹² U teoriji ne postoji univerzalno prihvaćeno shvatanje menadžmenta, kao discipline. Iako kao disciplina egzistira preko 80 godina, menadžment ima višestruko značenje. Ponekad se izjednačava sa onim što menadžer radi u preduzeću ili u nekom drugom organizacionom sistemu, a to znači određenom vrstom posla ili zanimanja. Menadžment se često poistovećuje sa upravom preduzeća i podrazumeva skup znanja o upravljanju i funkcionisanju svih segmenata preduzeća, uključujući i veoma široku lepezu bezbednosnih potreba i interesa preduzeća, funkcija, ali i ljudi koji ih vrše. Op. S.M.

delokruga određenog zakonom ili statutom. To pokazuje da se o hijerarhiji organa u akcionarskom društvu može govoriti samo uslovno. Organi imaju svoje statusno mesto koje se ostvaruje izborom, a gubi razrešenjem, ali ne i funkcionalno, što znači da se razrešenjem ne oslobađa odgovornosti po osnovu funkcionalne nadležnosti. Radi toga postoji mogućnost sukoba nadležnosti na tržištu, što je svojstveno i drugim društvima ne samo akcionarskom.

Nadležnost organa utvrđuje se zakonom ili statutom. U praksi to znači da skupština daje mandat upravnom odboru, a da upravni odbor dalje daje mandat izvršnim direktorima. Pri tome vlastodavac (skupština) zadržava pravo da u svako doba, čak i bez postojanja osnova, otkáže (oduzme) mandat. Istovremeno, time se promovise model *zakonskog ili statutarnog ovlašćenja*, koje se vezuje za određeni organ, i to neopozivo do izmene zakona ili statuta. Na taj način uspostavlja se čvrsta pozicija svakog organa u privrednom društvu, što u teorijском smislu ukazuje na to da je na pomolu novi trend: *mešavina teorije mandata* (na statusnom planu izbora i razrešenja u svako doba i bez postojanja valjanog ili ozbiljnog razloga) i *teorije zakonskog i statutarnog ovlašćenja* (izvorni delokrug i njegovo ostvarivanje).

Zaključak

Kraj hladnog rata doveo je do smene ideologija, globalističke umesto marksističke. Nova ideologija zahvatila je ljudsku zajednicu u veoma složenom stanju i pokrenula široku lepezu društvenih promena. U tim promenama bezbednost je dobila novi ambijentalni, korporativni, ljudski i sistemski karakter, obeležen različitim pretnjama čiji je generator, u osnovi, samo ljudsko biće. Savremeni karakter korporativne bezbednosti bitno se vezuje za postojanje i funkcionisanje visokorazvijenih društvenih sistema i njihovih nedeljivih veza sa industrijskom civilizacijom, koja je uticala na karakter života i rada ljudi, na njihovu koncentraciju u velikim gradovima i industrijskim područjima. Tako je nekadašnja proizvodna samodovoljnost života na selu zamenjena životom u gradovima koji zavisi od snabdevanja spolja. Time je ukupna logistika dobila veći bezbednosni značaj i potencijalnu mogućnost da ugrozi funkcionisanje celokupnog društvenog sistema. U bezbednosti privrede savremenih visokorazvijenih društava vitalnu funkciju njihovih korporacijskih mreža povezanosti, integracija i zavisnosti od „slobodnog” funkcionisanja proizvodnje i svetske trgovine uslovljava funkcionisanje slobodne trgovine sirovina, proizvodima i uslugama. Ako se uz sve to ne zaboravi sve intenzivnija degradacija okoline industrijskim razvojem po svaku cenu i na štetu društvenog razvoja, onda bezbednost ulazi u novo stanje neprestanog sukoba između čoveka i prirode sa veoma lošim izgledima za sagledivu budućnost.

Sve upućuje na zaključak da razvoj društvene zajednice prati potreba za razvojem korporativne bezbednosti i funkcionalne strukture društva. To znači da razvoj društva zahteva i oblikovanje odgovarajuće strategije bezbednosti društva, odnosno njegove nacionalne strategije i strategije globalnog razvoja. Dijagnosticanje oblika mogućih ugrožavanja razvoja društva mora da doprinese pronalaženju odgovora za moguće izazove. Pri tom je neophodno imati u vidu da se o funkcionalnom sistemu korporativne i industrijske bezbednosti može govoriti samo u slučaju obezbeđenih i usklađenih aktivnosti ukupnog razvoja društvene zajednice zaštićene od pretnji, pa samim tim i o kvalitetnom menadžmentu i menadžmentu vlasničkog kapitala, odnosno kvalitetnim menadžerima civilne bezbednosti.

Sadržaj ovog rada zahvata, uglavnom, oblasti političko-ekonomskih, bezbednosno-pravnih, komunikaciono-računarskih i organizacionih nauka, etike i dr. U njemu nema gotovih odgovora, ni naučnih i stručnih rešenja za moguće izazove po ljudsku, imovinsku i

informativnu bezbednost, ali za sve njih zajedno on predstavlja pomoć za promišljanje (budućim menadžerima civilne bezbednosti i menadžmentu vlasničkog kapitala) o nedefinisanim i definisanim pretnjama i rešenjima kroz delatnosti planiranja, organizovanja i usmeravanja, kao funkcijama menadžmenta, u sferi bezbednosti proizvodnih i neproizvodnih sistema, u zaštiti lica, imovine i poslovanja. Ali, uz ostala akademska saznanja i stručna iskustva može biti korisno za razumevanje i prevenciju savremenih bezbednosnih pojava, predviđanja i uspostavljanja funkcionalne politike bezbednosne projekcije i bezbednosne prakse, kao bližeg i daljeg stanja ljudskog, privrednog i održivog razvoja.

U kompoziciji sa ostalim bezbednosnim izazovima, ovaj rad treba da upotpuni korpus osnovnog akademskog programa budućih profesionalnih stručnjaka za poslove bezbednosti interesa za čoveka i za kapital vlasnika preduzeća, kao dela ukupne bezbednosti i kao autonomne celine, u izmenjenoj prirodi i okvirima nacionalne, regionalne i globalne bezbednosti.

Literatura

[1] Andreja Savić i Ljubomir Stajić, *Osnovi civilne bezbednosti* (Novi Sad: Fakultet za poslovne i pravne studije, 2006).

[2] Alen Geri, *Recite NE novom svetskom poretku* (Beograd: "Jugoslavija publik", 1992).

[3] Bil Gejts, *Poslovanje brzinom misli* (Novi Sad: Prometej, 2001).

[4] Derek Torington i Laura Hall, *Menadžment ljudskih resursa* (Novi Sad: Data status, 2004).

[5] Dragan Đuričin, *Upravljanje pomoću projekata* (Beograd: CID Ekonomski fakultet, 2005).

[6] Jurij Bajec i Ljubinka Joksimović, *Savremeni privredni sistemi* (Beograd: Ekonomski fakultet, 2004).

[7] Joel Bakam, *Korporacija – patološka težnja za profitom* (Zagreb: Mirakul, d.o.o., 2006).

[8] Milo Bošković, *Kriminološki leksikon* (Novi Sad: Matica srpska, 1999).

[9] Milenko Dabić, *Menadžment malih i srednjih preduzeća* (Sarajevo: Ekonomski fakultet, 2003).

[10] Noam Čomski, *Godina 501 – konkvista se nastavlja* (Novi Sad: "Svetovi", 1998).

[11] Noam Čomski, *Svetski poredak stari i novi* (Beograd: "Tačke oslonca", 1996).

[12] Noam Čomski, *Profit iznad ljudi – neoliberalizam i globalni poredak* (Novi Sad: „Svetovi”, 1999).

[13] Noam Čomski, *Hegemonija ili opstanak, američka težnja za globalnom dominacijom* (Zagreb: "Naklada Ljevak", 2004).

[14] Peter Drucker, *Menadžment za budućnost* (Beograd: Grmeč&Privredni pregled, 1995).

[15] Peter Drucker, *Upravljanje u budućem društvu* (Zagreb: M.E.P. Consult, 2006).

[16] Root Franklyn, *International Trade and Investment* (USA - Dallas, 1990).

[17] Slobodan Marković, *Osnovi korporativne i industrijske bezbednosti* (Novi Sad: Fakultet za poslovne i pravne studije, 2007).

[18] S. Đukić, „Uzroci, pojavi oblici i ekonomske posledice korupcije u Srbiji” – komparativna analiza kod razvijenih zemalja i zemalja u tranziciji, (doktorska disertacija, Univerzitet EDUCONS, Fakultet poslovne ekonomije, 2015).

[19] Stanimir Đukić, *Empirijska analiza fenomena korupcije u Srbiji i korupcija u privredi*, Časopis Vojno delo, godina izlaženja 67, broj 4, (2015): strana 274-285.

[20] Stanimir Đukić, *Analiza krivičnih dela privrednog kriminaliteta i delikti korupcije u privredi*, Časopis Vojno delo, godina izlaženja 67, broj 5, (2016).

[21] Filip Kotler i Nensi Li, *Korporativna društvena odgovornost* (Beograd: Hesperia, 2007).